

КРИТИЧНИЙ ДИСКУРС У СТАТТЯХ Ф. КОВАЛЯ ПРО УКРАЇНСЬКУ КУЛЬТУРУ

Анотація. У статті мова йде про маловідомого поета, публіциста, літературного критика, журналіста, активного діяча української еміграції Федора Ковалю (1913-1987). Аналізуються статті, в яких Федір Коваль порушує окремі питання української народнопоетичної творчості та української культури загалом.

Ключові слова: українська діаспора, маловідома постать, українська державність, українська професійна культура, фольклор, європейська система цінностей.

Summary. The author of the article has considered the issues of the unknown poet, a publicist, a literary critic, a journalist, an activist of the Ukrainian emigration – Fedir Koval (1913-1987). The articles, in which Fedir Koval raises particular issues of the Ukrainian folklore creativity and Ukrainian culture in general, have been analysed.

Key words: Ukrainian Diaspora, unknown author, Ukrainian nationality, Ukrainian professional culture, folklore, European system of values.

Федір Коваль – маловідома постать в українській літературі. Він поет, публіцист, літературний критик, журналіст, активний діяч української еміграції.

Федір Коваль народився 1 березня 1913 року в с. Костринська Розтока Великоберезнянського району Закарпатської області. Там же закінчив початкову школу. Ще навчаючись у Великоберезнянській горожанці, під впливом місцевих учителів, серед яких були і емігранти зі Східної України, захопився ідеями української державності. Закінчивши Ужгородську учительську семінарію (1936), вчителював (1936–1937 рр.) У 1937 році призваний до війська. Служив у м. Середь, у Західній Словаччині. Там зблизився з українськими націоналістами. 1938 року, внаслідок гітлерівської операції в Судетах, опинився в селі Горлице, недалеко від Кракова. Восени 1938 – весною 1939 року він був активістом одного з осередків Карпатської Січі на Великоберезнянщині. Згодом Ф. Коваль вступив до УПА. Родичі та друзі поета стверджують, що у боях за Українську державу дослужився до полковника. Унікаючи переслідувань, у серпні 1945 року емігрував. Спочатку жив у Братиславі, у Михайла Тулика, колишнього члена уряду Августина Волошина, а згодом переїхав до Мюнхена, де був співробітником українських часописів. Помер 25 листопада 1987 року. Похований у Мюнхені.

Не всі факти творчої біографії письменника з'ясовані. Діяльність маловідомого українського поета, публіциста, літературного критика, журналіста, активного борця за вільну Україну ще треба досліджувати. І його внесок в українську культуру, і його роль у суспільно-політичних процесах, пов'язаних з участю в Карпатській Січі та УПА.

Літературна спадщина Федора Ковалю – це збірки поезій “Зелені ромби” та “Спудеї”, публіцистичні та літературно-критичні статті. До яких би тем не звертався письменник, домінантою залишається любов до Вітчизни, що пронизує всю його творчість, яку присвячує їй,

*Великомучениці мрій,
Що жде на сонце на розпутті.*

У статті “Чужі і свої джерела” читаємо: “Для нас ясно, що, коли б український народ скинув нарешті осоружне ярмо, український геній вибухнув би гейзерами, викликаючи у світі подив” [12, 39].

Залишившись волею долі далеко за межами України, Ф. Коваль завжди відчував себе українцем, причетним до історії своєї країни, завжди залишався вірним історичній пам'яті свого роду. Він усе життя присвятив боротьбі за суверенну Українську державу, за збереження й утвердження національної ідентичності. У цьому переконують і його статті про українську літературу і фольклор, музику та архітектуру, культуру загалом.

Ф. Коваль заперечував провінційність української культури, він гордився, що з нашою територією пов'язані великі події світової історії. І хоч “вже сім сторіч, від татарської навали почавши, національний геній загнаний в підвал...” [6, II, 19], українцям, на думку письменника, є чим пишатися. Він із пієтетом згадував про трипільську культуру, про Київську Русь, про природні багатства України, проте найбільше гордився її видатними людьми – Святославом, Володимиром Великим, Петром Конашевичем-Сагайдачним, Богданом Хмельницьким, Т. Шевченком, М. Овсянником-Куликовським, Є. Патоном, О. Архипенком, С. Тимошенком, С. Корольовим та ін. Письменник захоплювався подвижницькою діяльністю бібліографа і літературознавця, громадського і політичного діяча Володимира Дорошенка (“До сторіччя Володимира Дорошенка”), плідною дослідницькою працею українського вченого – мовознавця-славіста, історика і письменника Осипа Бодянського [4, 13], який послідовно відстоював самостійність української мови й літератури, і заходами якого у Москві 1875 року вийшла збірка Якова Головацького “Народні пісні Галицької та Угорської Руси”. Звертаючись до праісторії і в недалеке минуле, добрим словом письменник відгукнувся про тих, хто працював і працює на Україну – на її технічний потенціал, культуру, українську національну ідею.

У статтях Ф. Ковалю виявилась і любов до малої Батьківщини – Закарпаття, де народився і ви-

ріс. Він з гордістю згадував своїх земляків-закарпатців (І. Орляя, Ю. Гуцу-Венеліна, П. Лодія, М. Балудянського, О. Духновича, О. Павловича, Зореслава та ін.), які зробили важливий внесок у загальноукраїнську культуру, а також збагатили культуру народів-сусідів (“Українська меншина в Чехословаччині”). Своїми статтями він викликав інтерес і до історії Закарпаття та України в цілому.

Розуміючи, що міждержавні взаємини залежать великою мірою від культурної і політичної ваги свого народу серед народів світу, Ф.Коваль закликав інші народи розширювати взаємини з Україною, бо хоч “під політичним поглядом Україна придушена (також у великій мірі і під культурним), однак її слід розглядати на майбутнє потенціально, бо це великий резервуар біологічної, духовної і матеріальної, тобто економічної сили. Економічно Україна стає потугою, і нею зарисовується вже й науково. Цього багато чужинців, зокрема політиків, недобачає” [8, 30]. Він переконаний, що Україна – “країна великого майбутнього”, тому нашим сусідам треба поглиблювати добросусідські відносини “з великим українським народом, який одного дня таки буде самостійним” [10, 33].

Як відзначає С. Андрусів, “проникнути в соціальну психологію історичної епохи можна через категорії культури, які водночас є і категоріями свідомості, – космічні – як простір і час, частина і ціле, причина, число – і соціальні: індивід і соціум, право, справедливість, свобода, праця. Ці категорії – “будівельний матеріал” картини (образу) світу, база ідей і світогляду. У своїй цілісності – саме в такій, а не інакшій іпостасі, у такому образі і в таких пропорціях – цей “інвентар” культури засвоюється і відтворюється членами соціуму” [1, 90]. Цими категоріями послуговувався і Ф. Коваль у своїх літературно-критичних та публіцистичних статтях, в яких популяризував українську культуру на Заході. Йому не хотілось, щоб за рубезжем Україну уявляли лише як “ланцюг трагедій, почавши татарською навалою та наїздами кочових племен через Полтаву, Базар і Крути, голод і сталінський терор – аж до сьогодні (1967 – М.Б.) включно... Це історичні факти, проте Україна, “крім велетенського господарського потенціалу, може похвалитися і культурними здобутками” [6, I, 18]. Тому прикро, що “світ мало знає про досягнення української культури, усе йде на рахунок Росії” [6, I, 21]. Письменник неодноразово критикував політику уряду УРСР щодо популяризації української культури у світі: “Однак світові не відомо, яке велетенське багатство народної творчості посідає український народ... Наших народних пісень нараховується понад 200 тисяч. До цього треба додати, що багато з них мають по кілька мелодійних варіантів, що це збагачує нашу народну творчість. Світ захоплювався піснею хору Кошиця, нещодавно хору Верьовки, і грамофонові платівки зачаровують кожного, кому доводиться їх почути” [8, 28].

Письменник пишався, що українці на півстоліття раніше від росіян мали оперу [6], що “наша

національна пісня та танок викликають у чужинців подив” [6, I, 17]. Можливо тому з особливою теплою і задушевністю писав митець про незрівнянну виконавицю українських народних пісень та романсів, яка згодом стала солісткою Київської опери, – Оксану Петрусенко [3, 4].

Ф.Коваль завжди турбувала доля кращих представників нації. У цьому плані цікавими є його згадки про хор “Гомін” і його керівника, а також стаття про композитора Дмитра Бортнянського (“Орфей ріки Неви”). Задум до її написання виник під впливом ознайомлення зі статтею професора М. Михайловського, яку Ф. Коваль вдалося значно розширити інформацією в плані широти охоплення мистецької спадщини композитора. Розповідь про Д. Бортнянського подано під рубрикою “Наша українська музична енциклопедія”. Тут згадується і Березовський, який у Болоньї став академіком, а повернувшись на батьківщину, “служив звичайним диригентом”. Давши високу оцінку музичній спадщині Д. Бортнянського, творами якого захоплювався сам Берліоз, Ф. Коваль зауважив, що виклики долі не минули і цього композитора. Коли він повернувся з Італії, його також призначили не диригентом опери, а диригентом придворного співацького хору. Бо ж “не мистецькі здібності і небуденний талант були критеріями його оцінки. І це наша національна трагедія, яка триває й досі” [9, 26].

Письменник був ґрунтовно обізнаний із пресою Радянської України. Стаття Ф. Ковалю “Українська пісня на Волині” є фактично коментарем тих матеріалів, що публікувались у газеті “Культура і життя”. Тут ідеться про хори і хорові капели Волині та загальну тенденцію збільшення народних хорів і зменшення академічних, які принесли визнання і світову славу Україні. Хоч справа не стільки у типі хору, скільки в мистецькому співі, без якого не можна передати багатства української пісні, все ж, як вважає автор, “проблема занадто серйозна, бо саме український хоровий спів досягнув надзвичайних вершин, здобуваючи світову славу. Згадати б хоча славний хор Кошиця...” [11, 24]. Тому тенденція на зменшення академічних хорів його насторожує. Він переконаний, що нашу українську пісню не можуть замінити московські частушки і не можна втрачати те, що створювалось упродовж багатьох століть.

Автор неодноразово наголошував, що на Заході мало відомо, що відбувається на Україні, “що Україна – не Росія, і українці – не росіяни” [6, II, 19]. Зокрема, Ф. Коваль дивує, що в УРЕС про видатного дослідника і вченого в галузі етнографії та антропології, історика і громадського діяча М. Миклухо-Маклая (1846–1888) ідеться як про російського природознавця і мандрівника. Але ж батько М. Миклухо-Маклая народився у козацькій родині на Чернігівщині... Коли Т. Шевченко перебував на засланні, він надсилав йому гроші, внаслідок чого батьком зацікавилась царська охранка, – зауважує автор. – Перебуваючи в Одесі,

М. Миклухо-Маклай вивчав побут і звичаї селян, захоплювався весняними хороводами, купальськими іграми молоді, а також найдавнішою дольодовиковою рослиною – азалею понтійською, що збереглася тільки на Поліссі.

У статті “Український мандрівник Миклухо-Маклай” (1981) згадується ще один великий український мандрівник – Василь Григорович Барський (1701 ? – 1747), про якого, – наголошує автор, – немає жодної згадки в УРЕС та в УРЕ.

Росіянами називали на Заході українця В. Колесника, який був диригентом, директором Київської державної опери, скульптора Г. Крука та ін., – констатує Ф. Коваль. Письменнику “болить”, що на Заході не знають про 50-мільйонний народ на європейському суходолі: “Нас постійно національно ображають, понижують нашу національну й людську гідність. Винуваті німецька школа і німецька політика”, – писав Ф. Коваль [7, 5].

На його думку, “не знає Захід і нашої музики”, не обізнаний з «небуденним» талантом О. Довженка, фільм якого “Земля” названий між дванадцятьма найкращими на Міжнародному кінофестивалі, та з іншими видатними постатями і досягненнями нашої культури [6]. Можливо, тому він так активно популяризував на Заході українське мистецтво, найдавніші пам’ятки культури, привертая увагу до нашої історії.

Згадується в його статтях і Густинський літопис – видатна пам’ятка української історіографії XVII ст. Автор із захопленням згадує мозаїки і фрески Софії Київської, котрі називав неперевершеними мистецькими шедеврами середньовічного мистецтва, які можна прирівняти до Венеції, Равенни, Дафні, Палермо, Константинополя. Досі збережені 260 кв. метрів мозаїк із велетенською гамою відтінків (близько 177) та майже 3 тис. кв. метрів фрескового розпису XI ст. митець вважав неоціненним скарбом, частиною скарбниці світової культури. В експресивному стилі викладу відчувається захоплення автора тим, що частина скарбниці світової культури знаходиться в Києві.

Ідейно-художній рівень обрядів у сучасному українському селі обговорюється у статті “Весілля у системі навіжених” (1980), що має загалом гостре публіцистично-політичне звучання, яке проявляється і у використанні відповідної лексики. “Весільний обряд – це частина української національної самобутності, виробленої віками, що стала складовою частиною нашої психіки. А росіянам хочеться “національну самобутність викоренити, а тим самим підважити підвалини нації” [2, 17], – писав Ф. Коваль. Новостворені весільні обряди він сприймає як намагання влади докорінно змінити спосіб життя українців, у першу чергу замінити ті обряди, які утверджувались тисячоліттями. Він дивується, чому в співучих українських селах, що колись мали свої музики, молодята, як правило, одружуються в супроводі магнітофонного звукозапису, хоч існує спеціальний сектор обрядової служби. На думку Ф. Ковала, така “практика потоптала

тайну подружжя як християнський ідеал, що був підставою сім’ї як твердині” [2, 17]. Загалом нові обряди на батьківщині емігрант-українець розумів як “терор національних традицій”. Письменник послідовно засуджував політизацію культури в Радянській Україні.

Великий інтерес виявляв поет до усної народної творчості. У публікаціях Ф. Ковала знаходимо кваліфіковані оцінки збирацької діяльності І. Югасевича, М. Лучкая, Ю. Гуци-Венеліна, О. Духновича, О. Павловича, А. Кралицького, М. Врабеля та ін.

Ф. Коваль, який був добре обізнаний із німецькою, іспанською, польською, словацькою, чеською культурами, і в літературно-критичних, і в публіцистичних статтях нерідко послуговувався не тільки різними жанрами українського, але й світового фольклору (переказами, прислів’ями, приказками, легендами та ін.) для розкриття змісту висловлюваного. Зокрема, грецький переказ про крилатого чудо-коня Пегаса і його матір Медузу використаний для критики нової російської еміграції і її трибуни – журналу “Континент”, що “не став новим голосом, пробудженням сумлінням росіян”, які “нічого не знають” про штучний голод в Україні 1933 року та переслідування української мови (“Україна і її прокляти”, 1978).

Ф. Коваль захоплювався і блискучим перекладом відомого карело-фінського народного епосу “Калевала” (зараз він уже став бібліографічною рідкістю), який зробив відомий український мовознавець Євген Тимченко (“Калевала і Тимченків переклад”, 1980).

Федір Коваль виявив досить широку обізнаність із життям Радянської України, в т. ч. і зі станом вивчення української літератури та народнопоетичної творчості у середній школі. Письменник підтримує думку, що недоцільно у шкільних програмах переносити вивчення українських дум та історичних пісень із 8-х класів у 5–6-ті, оскільки учні в цьому віці ще не мають достатніх знань з історії України. Крім того, вони не отримають у 5–6-х класах інформації ні про види пісень, ні про їх творців – таких, як Маруся Чурай. Ф. Коваль вважав, що народна творчість має особливий вплив на виховання молоді, тому до її вивчення у середній школі, як і до літератури, треба підходити виважено (“Література в школах України”, 1980).

Своїми статтями Ф. Коваль ніби осягає духовний потенціал України. Його турбувала і доля багатьох фольклорних і літературних видань, і греко-католицької церкви в Україні та на Заході, і “користі та втрати Унії”, історія Хрещатика та його знищення та ін., але в центрі його уваги було те, що важливе для будь-якої нації – мова, рівень історичної свідомості народу, його культурні надбання.

М. Максимовича письменник називав вченим-енциклопедистом, який відіграв важливу роль не тільки в українській і російській, але й у європейській науці. Високо оцінивши його історичні, ар-

хеологічні (був автором першої в Україні) праці, видання літературних пам'яток Київської Русі, їх майстерні переклади, а також його дослідження козацьких літописів, дум та історичних пісень, фольклорних видань, що “мали великий вплив” не тільки на Галичину, а й зацікавили народнопоетичною творчістю поляків, чехів, росіян та ін. народи, – Ф. Коваль найбільшою заслугою М.Максимовича вважав оборону ним самостійності української мови та культури. Засуджуючи норманську теорію походження слов'ян, М.Максимович доводив, що “українська мова постала скоріше від російської – ще за часів Київської Русі” [5, 47]. На думку Федора Ковалю “знову наша мова і культура потребують оборонців, щоб не згинуть” [5, 47].

І літературно-критичні, і публіцистичні статті Федора Ковалю переконують, що він переймався духом епохи, вболівав над українськими проблемами. Ґрунтовно знаючи історію свого народу, минуле і сучасне України, він часто робив досить широкі узагальнення про культурні надбання рідної країни.

У тих умовах, коли знання про Україну в рамках Європи були мізерними, письменник популяризував українську літературу і фольклор на Заході, привертая увагу до нашої історії, науки, мистецтва і культури загалом.

Треба врахувати, що літературно-критична та публіцистична спадщина Ф. Ковалю пов'язана не з науковою, а з журналістською працею, коли деякі статті, очевидно, писалися нашвидкоруч, а окремі – як відповідь на опубліковані матеріали в інших періодичних виданнях, що з'являлись в еміграції та в Радянській Україні, тому це відбулося на їх стилі.

Подекуди трапляються і філософські коментарі наведених у періодичній пресі фактів або й іронічні зауваження до них, звернення автора до читачів, зокрема, до земляків-емігрантів та політиків Заходу. Часто він зіставляє умови розвитку культури на “отчій землі” і на Заході. Звичайно, не завжди “індивідуальний стиль” викладу матеріалу задовольнить сучасного читача. Проте автор щоразу

постає спостережливим дослідником, який осягає глибинні пласти життя народу, враховуючи політичні та морально-етичні аспекти як минулого, так і сьогодення. Достовірні факти, на які посилається митець, завжди пов'язуються з народною психологією та рівнем зрілості рідного народу. Ф. Коваль послідовно стверджує думку про етнічну цінність вільної особистості.

Осмислюючи становище України за час входження її в СРСР, Федір Коваль в економічному плані бачив “*ріст України*”, проте денационалізованій культурі Радянської України виявляв духовну опозицію. І при цьому поет ніколи не прагнув до нагромадження матеріалу, а вибирав конкретні факти, а інколи й яскраві деталі з багатозначним підтекстом, щоб дати відчуття читачу Заходу, в якій політичній атмосфері живуть його земляки і в яких умовах твориться українська культура.

Погляди Ф. Ковалю відзначаються чіткою соціальною орієнтацією, оптимізмом, вірою в силу нації, в майбутнє самостійної української держави, її культури. Письменникові боляче, що на Заході мало знають про Україну, про досягнення української культури. Незважаючи на те, що йшло “кастрування духовного життя, викорчовування всього в ньому, що істотно українське”, Україна розвивається, має чимало успіхів і “прагне неминуче добитися вершка”, – вважав наш земляк. Та все це лише завдяки талановитому українському народові, який здатний творити і “щось грандіозне”. І це не заслуга режиму, – наголошував Ф. Коваль, – адже “нація розвивається і посувається допереду під кожним режимом – він може тільки сприяти процесові або його гальмувати чи деформувати, але не зупинити” [6, II, 20]. Наш земляк був упевнений, що з утвердженням української державності відродиться і візія української правди. Тому він вірив, що українці спроможні брати участь у європейській системі цінностей. У статтях Ф.Ковалю присутній широкий державотворчий потенціал, який здатний формувати суспільні настрої.

Література

1. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. / Андрусів С. М. : монографія . – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000, Тернопіль: Джура, 2000. – 340 с.
2. Коваль Ф. Весілля у системі навіжених // Шлях перемоги. – 1980. – Ч. 17.
3. Коваль Ф. До 80-річчя з дня народження Оксани Петрусенко // Шляхом перемоги. – 1980. – Ч. 13.
4. Коваль Ф. Дослідник української старовини: До 100-річчя смерті Осипа Бодяньського // Шляхом перемоги. – 1978. – Ч. 13.
5. Коваль Ф. Звеличник народної пісні: До 175-річчя з дня народження М. Максимовича [15.09.1804 – 22.11. 1873] // Шлях перемоги. – 1979. – Ч. 47.
6. Коваль Ф. На нові шляхи. I–II // Український самостійник. – 1967. – Ч. 1, 2.
7. Коваль Ф. Німецька преса про Колесника // Шлях перемоги. – 1977. – Ч. 4.
8. Коваль Ф. Нова цеглина до спільної будівлі // Український самостійник. – 1969. – Ч. 3.
9. Коваль Ф. Орфей ріки Неви // Шлях перемоги. – 1980. – Ч. 26.
10. Коваль Ф. Українська меншина в Чехословаччині // Український самостійник. – 1967. – Ч. 3.
11. Коваль Ф. Українська пісня на Волині // Шлях перемоги. – 1980. – Ч. 24.
12. Коваль Ф. Чужі й свої джерела // Шлях перемоги. – 1980. – Ч. 39.